

ממדף הספרים

הכינו אבי רובין ואורנה מילר

מרדכי בראון (עורך), **אתגר הריבונות: יצירה והגות בעשור הראשון למדינה**, הוצאת יד יצחק בן-צבי, ירושלים, תשנ"ט (1999), עמודים 429.

קובץ מאמרים זה הוא תולדה של שורת הרצאות שנישאו במכון לחקר ארץ-ישראל ויישובה ביד יצחק בן-צבי בשנים תשנ"ה ותשנ"ו. את ראשית ימיה של המדינה אפיינה הדיאלקטיקה של רציפות ותמורה, ועניינו של הקובץ הוא השילוב בין רציפות וחידוש בתחום הרוח והיצירה. העילית היוצרת וההוגה של שנות החמישים, שדיוקנה משורטט בדפים אלה, מורכבת ברובה מאותם הוגים ויוצרים שפעלו גם בשנים שקדמו להקמת המדינה, ועם זאת בשנות החמישים הם ניצבו בפני מציאות חדשה וביקשו לתת לה מענה ביצירתם. מאפייני המציאות החדשה הבאים לידי ביטוי בקובץ זה הם חוויות המלחמה, הריבונות המדינית, הסכסוך הישראלי-ערבי, המפגש עם ניצולי השואה ועם העולים החדשים מארצות המזרח.

הקובץ ממיין את המאפיינים האלה לארבעה נושאים: בחלק הראשון, 'כינון הממלכה', נכללים מאמרים מאת אבי בראלי, צבי צמרת, מרדכי בר-און, גדעון שמעוני ושלום רצבי, העוסקים בעמדות של גופים, של תנועות ושל אישים שונים כלפי המדינה היהודית והממלכתיות. החלק השני, 'דת, אמונה ומסורת', כולל מאמרים מאת אליעזר שביד, אברהם שפירא, יוסף אחיטוב ובנימין לאו, הדנים ביחסם של סופרים, מחנכים ומנהיגים דתיים אל הדת, המסורת והתרבות היהודית בתקופה של מציאות משתנה. החלק השלישי, 'אמנות ופולקלור', עוסק במוזיקה, בזמר העברי, בריקודי עם, באדריכלות ובקולנוע המשקפים את אפיוני אותה תפוכה. נמצאים כאן מאמרים מאת יהואש הירשברג, גילה פלם, דן רונן, עדינה מאיר-מריל ונורית גרץ. החלק הרביעי, 'ספרות, שירה ותאטרון', בוחן כיצד באו המאבק הלאומי ומאורעות התקופה לידי ביטוי בתאטרון וביצירות הספרות של נתן אלתרמן, אורי צבי גרינברג וס. יזהר. המאמרים נכתבו בידי בן-עמי פיינגולד, זיוה שמיר, רות קרטון-בלום, חנן חבר, אהרן מגד ואבי מעפיל.

יעקב גורן, **דב הוז: מדינאי בטרם מדינה**, יד טבנקין, רמת אפעל 1999, 468 עמודים.

ביוגרפיה זו מבקשת לשחזר את סיפור חייו של דב הוז (1894-1940) מנקודת הראות של תולדות היישוב ותנועת העבודה. הוז היה הצעיר מבין שלושת בני המחזור הראשון של גימנסיה הרצליה שמילאו תפקידים מרכזיים בתנועה הציונית - לצד אליהו גולומב ומשה שרת. הספר עוקב אחר פרקים שונים בחייו של הוז, ביניהם מאמציו להשיג נשק למושבות יהודה בהיותו קצין בצבא העות'מני; חלקו ביוזמת ההתנדבות לגדודים העבריים עם שחרור דרום הארץ בידי האנגלים; יוזמתו, יחד עם אליהו גולומב, להקים את ארגון ה'הגנה' ופעילותו במסגרת הקמת המשרד לעבודות ציבוריות של אחדות-העבודה ו'סולל בונה'. לצד אלה התמסר הוז לשליחויות מדיניות בעולם, למשל במפלגת הלייבור באנגליה ובמשרדי האינטרנציונל הסוציאליסטי מטעם ההסתדרות. מלבד העיסוק בפעילותו הציבורית חושף גורן גם צדדים אישיים יותר של חייו, בייחוד אלה הקשורים ליחסיו עם רעייתו, רבקה, בהתבסס על חליפת המכתבים העשירה שהותירו השניים משליחויותיו. גם לרבקה הוז נודע תפקיד חשוב במאמצי רכישת הנשק של 'ההגנה'.

תיאודור הרצל, **עניין היהודים: ספרי יומן 1895-1898**, מוסד ביאליק, ירושלים תשנ"ח (1997), 733 עמודים.

מהדורה זו של יומניו המדיניים של הרצל היא הראשונה היוצאת בעברית בליווי הערות, מבואות ונספחים, שמטרתם להבהיר את הכתוב לקוראים בני ימינו. הרצל ראה ביומניו את הביטוי העיקרי לסיפור מאמציו לקידום התנועה הציונית וייעד אותם בבירור להיות תעודה היסטורית לדורות הבאים. הכרך מתחיל בתיאור התגבשותו של הפתרון המדיני לשאלת היהודים בקיץ 1895, ומסתיים בתיאור ההכנות לנסיעתו של הרצל לאסטנבול ולארץ-ישראל באוקטובר 1898, לשם פגישה עם הקיסר הגרמני וילהלם השני, אחרי הקונגרס הציוני הראשון. זהו הכרך הראשון מתוך שלושה מתוכננים. הוא מכיל מבוא נרחב של הפרופ' שלמה אבינרי על פעילותו המדינית של הרצל, הסבר על ייסודם ופעולתם של המוסדות הציוניים שנוסדו בידי הרצל ולוח כרונולוגי.

בנימין פינקוס, **סופה של תקופה: יהודי ברית-המועצות בעידן גורבצ'וב 1985-1991**, המרכז למורשת בן-גוריון, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, קריית שדה-בוקר תשנ"ט (1999), 460 עמודים.

ספר זה הוא מחקר משלים ומסכם לספרו הקודם של פרופ' פינקוס, **תחייה ותקומה לאומית: הציונות והתנועה הציונית בברית-המועצות 1947-1987**, שיצא ב-1993 (אף הוא בהוצאת

המרכז למורשת בן-גוריון (בשדה-בוקר). הספר דן בבעיה הלאומית של יהודי ברית-המועצות בתקופה של התמורות המהפכניות שעברו על ברית-המועצות במהלך שלטונו של מיכאיל גורבצ'וב, ובמיוחד בשנים 1989-1991. עם ה'גלנסוסט' (הפתיחות) פרצו החוצה הכוחות הנסתרים ושטפו הן את המדיניות המסורתית והן את נסיונות ההנהגה החדשה לתיקונים. יהודי ברית-המועצות החלו לחוש כי האדמה בוערת מתחת לרגליהם.

בעיית יהדות ברית-המועצות נדונה בספר בארבעה מעגלים: המעגל הראשון, ה"חיצוני", בודק את תהליך ההתפתחות של המדינה והעם שבתוכם חיים היהודים ואת יחסי ברית-המועצות עם העולם החיצוני. מעגל זה כולל את המעמד המשפטי-פוליטי של המיעוט הלאומי בברית-המועצות ואת יחסי הגומלין בין אוכלוסית הרוב למיעוט היהודי. המעגל השני, ה'פנימי', בוחן את ההתפתחות הדמוגרפית, הכלכלית והחברתית ואת השפעותיהן על החיים הלאומיים ועל מסגרות הדת, החינוך והתרבות. המעגל השלישי, הפנימי ביותר, דן בזהות הלאומית והזהדות של יהודי ברית-המועצות עם העם היהודי ועם מדינת ישראל דרך חיי הדת, החינוך והתרבות ודרך הפעילות הארגונית העצמית במסגרות יהודיות. המעגל הרביעי והאחרון משלב את הפנימי עם החיצוני, ועוסק ביהדות ברית-המועצות בזירה הבינלאומית. בחלק זה שזור המחבר את הרשת המסועפת של הקשרים בין המיעוט הלאומי במדינה רבת-הלאומים לבין מדינת האם שלו ואת קשריו עם תפוצות-אחרות במדינות האחרות. מחקר זה מתבסס על מקורות עדכניים כמו העיתונות היומית וכתבי-עת, קובצי תעודות למיניהם שפורסמו בברית-המועצות בשנים הנדונות, פרסומים סטטיסטיים, ספרות 'לא-חוקית', וכן ראיונות עם פעילים יהודים וציונים בברית-המועצות.

נחום קרלינסקי, היסטוריה שכנגד: 'איגרות החסידים מארץ-ישראל', הטקסט והקונטקסט, הוצאת יד יצחק בן-צבי, ירושלים, תשנ"ט (1998), 232 עמודים.

עד לספרו זה של ד"ר נחום קרלינסקי היה מקובל כי קובץ 'איגרות החסידים מארץ-ישראל' הוא טקסט מוגמר ושלם. קרלינסקי מטיל בכך ספק וטוען כי מהימנותו של הטקסט מוטלת בספק וראוי שייבחן בהשוואה למקורות היסטוריים מהימנים מן התקופה, מתוך המסורת החסידית וחיצוניים לה. 'איגרות החסידים מארץ-ישראל' הוא קובץ איגרותיהם של מנהיגי קהילת החסידים הגלילית אל נאמניהם בתפוצה היהודית-אשכנזית במזרח אירופה. הקהילה החסידית הגלילית עלתה לארץ-ישראל והתישבה בגליל העליון בשנת 1777 ומנתה כמה מאות נפשות. הם העתיקו להקשר הארץ-ישראלי את תרבותם, את מערכת הערכים ואת המבנה החברתי שלהם, כפי שנתגבשו הקהילותיהם בתפוצה האשכנזית במזרח אירופה. לימוד קורותיה של קהילת החסידים הגלילית ושחזור קשריה עם מרכז התנועה החסידית שבמזרח אירופה מבוסס ברובו על קובץ איגרות זה, הידוע בשם 'קובץ איגרות החסידים מארץ-ישראל'. המחבר בוחן את הקובץ מחדש בחינה היסטורית והיסטוריוגרפית, ומאמץ בחלקו את שיטת ההיסטוריה חברתית של הרעיונות מבית מדרשם של פורה (Furet), רוש (Roche)

ואחרים. בעזרת כלים אלה מהווה מחקר זה דגם ביקורתי המשלב עיון בנוסח הטקסט ובהקשר הפרסום גם יחד בשיחזור תולדות החסידות ותולדות מקורותיה. בד בבד, הספר משקף גם את תהליך השתנותה של החסידות מתנועת תחייה דתית לחברה חרדית, למן שלהי המאה הי"ח ועד תחילת המאה העשרים.

יואל רויזמן, *הנוער הבורוכובי ו'דרור' - 'נוער בורוכוב' בפולין אחרי השואה*, יד טבנקין, ירושלים 1999, עמ' 239.

"הנוער הבורוכובי" הייתה תנועת נוער יהודית שפעלה בפולין לאחר השואה. כמו תנועות נוער אחרות שפעלו בפולין בתקופה, היא עסקה בהצלת שארית הפליטה ובישוקם חיים של נערים ונערות מחוסרי בית, מרביתם יתומים מאב ומאם, חולים ורעבים. התנועות החלוציות קלטו את ניצולי השואה הצעירים, הקימו להם בתים ופעלו לשיקומם הפיזי והנפשי ולהוצאתם מפולין. נוסף על כך, חבריהן הוכשרו לקראת עלייה לארץ וחיים בקיבוץ. המחבר, ממשקמיה ומחדשיה של תנועת 'הנוער הבורוכובי' לאחר השואה, מתאר את פעילותה בהסתמך על חומר ארכיוני ועל זכרונותיו שלו, כמי שהיה מעורב כמעט בכל הפעילות של התנועה. כמו כן עוסק הספר באקלים הציבורי והפוליטי ששרר בפולין בשנים הראשונות לאחר שחרורה מהכיבוש הגרמני. התנועה הציונית בפולין באותן שנים נאלצה לפעול בתנאים קשים ביותר, עקב שנאה של מרבית העם הפולני לשארית הפליטה ויחס עוין של המשטר הקומוניסטי לציונות. עם השתלטות הקו הסטליניסטי בסוף 1949 חוסלה התנועה הציונית בפולין כליל.

Shlomo Shafir, *Ambiguous Relations: The American Jewish Community and Germany Since 1945*, Wayne State University Press, Detroit, Michigan, in cooperation with the Jacob Rader Marcus Center of the American Jewish Archives, Cincinnati, OH 1999, 508 pp.

ספרו של שלמה שפיר, **יחסים דו-משמעיים**, בוחן את היחס המורכב והדו-משמעי של יהודי אמריקה לגרמניה במהלך חמישים השנה שחלפו מתום מלחמת העולם השנייה, שנמשך למרות תמורות חברתיות ודוריות בתוך הקהילה ולמרות השינוי שחל במעמדה של גרמניה כבעלת-ברית פוליטית וכשותפה מסחרית של ארצות-הברית. השאלה המרכזית העומדת על הפרק היא האם על הקהילה היהודית לשמר את גישתה העוינת ועל דרישותיה לצדק, או שמא עליה להצטרף אל הכוחות הליברליים בארצות-הברית ובגרמניה ולהאמין בחברה גרמנית שוחרת שלום ודמוקרטיה? באומדו את השפעת הלחץ היהודי על דעת הקהל באמריקה ועל הממשל בגרמניה בודק המחבר את עמדותיהם ופעולותיהם של הקבוצות השונות של יהודי אמריקה בהתייחס לתודעת השואה, למקומה של מדינת ישראל, לשילומים מגרמניה ולקהילות יהודיות-

גרמניות ששרדו. ביחסים בין יהודי אמריקה לגרמניה באים לידי ביטוי בספר זה מאמציה של גרמניה בהפחתת העוינות של יהודי אמריקה, מצד אחד, והשפעת יהודי אמריקה על חשבון הנפש ההיסטורי של גרמניה והבאת פושעי מלחמה למשפט, מצד שני. הספר מתבסס על מקורות ארכיוניים בגרמניה, בישראל ובארצות-הברית, והוא הראשון שבוחן תופעה שבירה ורגישה זו לעומקה.